

Interjú Botta Istvánval

- *Pista bácsi azon kevés lelkészeink egyike, akik komoly tudományos munkát végeznek. Tanúság erre az Akadémiai Kiadónál megjelent Huszár Gál-monográfiája is. Honnan és hogyan indult az Ön eredményekben oly gazdag, elismerésben mégis nagyon szegény életútja?*

- Apám Cinkotán volt tanító, gyerekfejjel éltem meg elvesztését. Ekkor Pándra költöztünk nagyapámékhoz. Az ő nyugdíjba menetele után szegénységünk miatt szétszakadt a család. Anyám a kisebb testvéremmel Rákospalotára költözött, nagyobbik öcsém a Rózsák terei árvaházba került, én pedig maradtam nagyszüleimnél.

Hüttl Ármin budavári vallástanár, keresztapám támogatta a tanulásban, így tudtam elvégezni a középiskolát és a Teológiát is. Ő biztatott arra is, hogy fiatalon konferenciákra járjak pl. Tahiba.

A Teológián két évig dánokkal laktam együtt. Először Tage Miritz-cel, majd Mogens Zeuthennel, aki később az LVSZ egyik munkatársa lett. Dán ösztöndíjra készültem és így kezdtem itthon a nyelvtanulást. Sajnos Dánia német megszállása miatt utazásom elmaradt, ahogy a svájci ösztöndíjamat sem tudtam később letölteni.

1940-ben Zászkaliczky Pál, az újonnan megválasztott Pest megyei esperes kért engem maga mellé a püspöktől, így főtí segédlelkész lettem. Egy év után - azért, hogy édesanyámékkal együtt lakhassam - Rákospalotára szerettem volna kérni magam, de akadályt láttam abban, hogy Pröhle Sándor, az ottani lelkész nyilas képviselő volt. Miután bebizonyosodott, hogy neki éppen azért kell káplán, mert rá akarja hagyni az egyházi ügyeket, és így nem kívánja a pártba is bevonni, elvállaltam az állást.

1942-ben három hónapra behívtak katonának. Táborig lelkészi kiképzést Székesfehérvárott kaptam. Leszerelés után Raffay Sándor püspök Gyulára akart küldeni segédlelkésznek. Elmondtam neki, hogy nem szeretnék ilyen messze elszakadni a családomtól. Kérésre átirányított Kelenföldre, ahol Wolf Lajos mellett szolgáltam.

1943-ban megpályáztam az óbudai hitoktatói állást, amire a gyülekezet közgyűlése megválasztott. Pesten ekkoriban működött egy „klikk”: Kemény Lajos esperes és H.Gaudy László vallástanítási igazgató. A saját embereiket hozták fel Pestre azzal a reménnyel, hogy ők később támogatni fogják Kemény püspökké választását. Én nem voltam az ő emberük, ezért a választást formai okokra hivatkozva megsemmisítették. H.Gaudy bejelentette, hogy mivel a pályázat középiskolai állásra szólt, amit egy rendelet értelmében már nem lehet betölteni, ezért a szolgálati helyet elemi iskoláivá vissza kell minősíteni. Emiatt azonban a pályázat érvénytelen, újra kezdődött előlről minden. Ekkor lépett közbe Fabinyi Tihamér, a Gömbös-, majd a Darányi-kormány egykori pénzügyminisztere, aki az óbudai gyülekezet felügyelője volt. Megelégelte a huzavonát, felhívta Raffayt, hogy azonnal látni akar. Amikor Mohr Henrik óbudai lelkésszel bementünk hozzá, kijelentette: megválasztottuk ezt az embert, ragaszkodunk hozzá. Az ilyen magas beosztású embereknek akkor nagyon nagy szavuk volt. Ezek után 1944-ben iktattak be Óbudán.¹ Összesen több mint 12 iskolában tanítottam.

Mivel az óráimat javarészt délután tartottam, lehetőségem nyílt arra, hogy magam is tanuljak még. Először jogot hallgattam. A szükséges négy zárószigorlat közül hármat le is tettem. Alkotmányjogból megnehezítette helyzetünket, hogy 1949 augusztusában megváltozott az ország alaptörvénye. Arra a kérdésre, hogy miből kell vizsgáznunk, azt a választ kaptuk a Moszkvából a

¹ Az óbudai vallástanári állás betöltésének ma felkutatható állomásai:

1943. január 13.: Botta István pályázata.

1943. január 20.: Presbiteri ülésen a fővárosi vallástanári igazgató utasítására újjászervezik az állást, a pályázatot megsemmisítik. Kéri a püspöktől Botta István ideiglenes kiküldését.

1943. január 28.: Presbiteri ülés: a püspök Gádor Andrászt küldte ki ideiglenesen vallástanárnak.

1943. július 1.: Presbiteri ülés: a vallástanári lelkészi állást elemista fokozatban állapítják meg.

1943. augusztus 11.: Presbiteri ülés: egy év próbaidőre megbízják Botta Istvánt az állás betöltésével.

1944. április 30.: Gyülekezeti közgyűlés: Botta Istvánt egyhangúlag meghívják, az állást vele véglegesen betöltik.

Óbudai Ev. Ek. Lt. Jkv-ek

tanszék élére került tanszékvezetőtől, hogy vegyünk meg egy újságot és magoljuk be az új alkotmányt. Erre nem voltam hajlandó. Később a bölcsészkarra jártam be, ahol nem egy szakot vettem fel, hanem nagyon neves tanároktól érdekes előadásokat hallgattam és vizsgáztam. Így tanultam pl. irodalomtörténetet, filozófiát is.

- *1947-48-ban az egyház legnagyobb küzdelmét az iskolák ügyében folytatta. Volt-e ebben szerepe?*

- 1948 tavaszán már javában folytak a harcok az egyházi iskolák államosítása ügyében. Az Országos Luther Szövetség áprilisban konferenciát szervezett „Egyház és iskola” címmel. Ordass Lajos püspök úr kérésére „Az egyházi iskola létjoga és hivatása” témában tartottam egy előadást. A vezérmotívumot Reményik Sándor Templom és iskola című versének fő gondolata szolgáltatta: „Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát!” A témát két szempontból fejtettem ki: mit jelentenek nemzetünk felemelkedése számára a gyülekezetek áldozatvállalásából fenntartott iskolák, illetve milyen felmérhetetlen szerepet játszottak a kisebbségi sorba került magyarság fennmaradásában. (Ezenkívül elhangzott még: Veöreös Imre Az evangélikus iskola többletértéke, és dr. Kada Judit tanárnő Család és iskola című előadása.) Dr. Kapi Béla püspök elnökletével a konferencia „Deklaráció”-t fogadott el, amely szerint iskoláinkat nem adjuk fel, magatartásunkhoz ragaszkodunk. Ez a deklaráció került az Egyetemes Közgyűlés elé határozati javaslatként.²

Előadásom után hosszú ideig semmiféle politikai szemrehányást nem kaptam. Csak egyetlen megbeszélés történt, amelyen Koren Emil megkísérelt álláspontom megváltoztatására rávenni, az „ő” célkitűzéseik számára megnyerni. Minden érvet felsorakoztatva bizonygatta, hogy Ordass tettei és elvei vesztébe viszik az egyházat. Elég sötét színekkel festette le a kommunista párt egyházzal szembeni magatartását, s elég reálisan a proletárdiktatúra hatalmát. (Ezzel a fenyegetéssel később is találkoztam. A párt már hangosan hirdette a demokráciát, s amikor egy gyűlésen hozzászólásomban hivatkoztam rá, Gyöngyösi Vilmos így oktatott ki: Demokrácia csak azok számára van, akik a párt célkitűzéseit vállalják, az ellenséggel szemben a proletárdiktatúra van érvényben.) Koren szerint egyházunk fennmaradása és működése egyetlen módon biztosítható: az állam által felajánlott egyezmény elfogadásával. Iskoláink fenntartása eddig is elviselhetetlen terhet jelentett, anyagi bázisunk elvesztésével pedig lehetetlenné válik. Ezért egyetlen út van a jövőbe: felsorakozni Túróczy Zoltán püspök mögé. Kifejtettem Korennek, hogy az egyház felszámolását célnak tekintő párt számára az „egyezmény” csak „engedmény”, s ha további céljaik megvalósítása érdekében Túróczyt félreállítják, akkor majd ki mögé kell felsorakoznunk? Beszélgetésünk úgy ért véget, hogy egyikünknek sem sikerült meggyőznie a másikat.

- *Közben a gyülekezetben folyt az élet. Ön a hitoktatáson kívül elsősorban az ifjúsági munkát vezette.*³

- Az óbudai fiatalokkal rendszeresen táboroztunk. Az ifjúsági munkában kezdettől fogva kettős cél vezetett. Az egyik, hogy vegyenek részt a gyülekezet fiataljai minden országos, vagy felekezeti konferencián, kovácsolódjanak egybe az egész magyar evangélikus egyház ifjúságával, hogy élménnyé váljék bennük Krisztus testének egysége. Ezért mentek Tahiba és egyéb konferenciákra, s számoltak be hitben való gyarapodásukról. Másik, ma is élő meggyőződése, hogy az egyház gyülekezetekben él, ezért kell tartani olyan konferenciákat, amelyekben egybeforr a gyülekezet ifjúsága. Ilyen alkalmakat tartottunk Tihany és Balatonfüred között, a gyülekezet egyik tagjának, dr. Szemző Kázmérnak az üdülőjében.

- *Pista bácsit ért támadások egyik oka éppen a jól végzett ifjúsági munka volt. Miért?*

- Nagyon sokan jártak az alkalmakra, rendkívül eleven közösség alakult ki. Önképzőköri-jellegű előadásokat tartottunk magas színvonalon. A háború utáni kurzusban ez már hibának számított. Nyaranta 3-4 hetet táboroztam csak a gyülekezeti fiatalokkal, ezeken kívül országos rendezvényekre is küldtem őket. Ezt a munkát később Kelenföldön is folytattam. A jól végzett munkát nem szerette a hatalom. (Később Danhauser László mesélte, hogy az ő Budahegyvidékről való elkerülése előtt Káldy

² Az 1948 tavaszán tartott Egyetemes Közgyűlés jegyzőkönyve az EOL-ban nem található.

³ Miután Botta István beszámolt a gyülekezetben folyó ifjúsági munkáról, Ocskay Frigyes „felügyelő örömmel és szeretettel üdvözli a szép eredményeket ígérő ifjúsági munka megindulását, amire már oly hosszú idő óta vártunk.” 1947. szeptember 21. *Presbiteri ülés jk. Óbudai Ev. Ek. Lt.*

Zoltán feltételeket szabott neki, hogy ha bizonyos dolgokat másképp csinál, akkor meg tudja tartani az állásában. A felsorolásban az ifjúsági munkával való felhagyás is szerepelt.) Az ifjúság létszáma mindig száz körül mozgott. 1956 után, amikor már tilos volt a táborozás, akkor is voltunk a Mátrában a fiatalokkal. Ekkor történt, hogy egy sebesült fiút hoztam fel Pestre a kórházba. Összetalálkoztam Koren Emillel, akinek kérdéseire mindent elmondtam. Bár tartottam attól, hogy táborunk hírére továbbadja majd, ennek ellenére sem hazudtam neki. Nem vontak felelősségre.

- Az óbudai gyülekezeti lelkészi állással kapcsolatos konfrontáció a helyi eseten messze túlmutató jelentőséggel bírt. Az állam közvetlenül avatkozott be az egyházi autonómia legalsó szintjén zajló folyamatokba.

- 1948 nyarán is Tihanyban táboroztam a fiatalokkal. Amikor onnan hazaérkeztünk, akkor tudtam meg, hogy Mohr Henrik óbudai lelkész nyugdíjazását kérte.⁴ Először engem vádolt meg azzal, hogy hazugság-hadjáratot kezdtem ellene, amivel erkölcsileg mocskoltam volna be. Később bizonyosodott csak be, hogy az óbudai állás megüresedéséhez másnak fűződött komoly érdeke.

Ezek után hosszas procedúra kezdődött: pályázatiírás, választók névjegyzékének összeállítása, kiállítása, javítása, választást előkészítő presbiteri ülés, bemutatkozó szolgálatok, jelölő közgyűlés, lelkészválasztó közgyűlés.⁵

1948. november 19-én én is beadtam a pályázatomat. Öten voltunk először, akiket jelölni lehetett: Dezséry László, Komjáthy Lajos, Mátis István, Medvey Mátyás és én.⁶ Egyértelmű jelekből tudtuk, hogy a gyülekezet engem szeretne megválasztani. Ebből származott a baj.

Először Nezvál Ferenc, III. kerületi tanácselnök hívatott, hogy beszélni szeretne velem a gyülekezetéről és a lelkészválasztásról. Megüzentem neki, hogy nem megyek, mert ő katolikus és nem tagja a gyülekezetnek, így ezekről a kérdésekről nincs beszélőnk. Ezután az evangélikus Bujtás János közellátási miniszterhelyettes hívatott, hogy beteg az édesanyja és látogassam meg. Elmentem, de kiderült, hogy szó sincs beteg édesanyjáról, hanem a következőket kell nekem elmondania: Rákosi Mátyás barátja utasította, hogy Dezséry Lászlónak először Budapesten lelkésznek, majd féléven belül Ordass Lajos helyett püspöknek kell lennie. Ehhez pedig nekem vissza kell vonnom a pályázatomat, hogy ő biztosan befusson. Természetesen ellene mondtam.

Dr. Somóczy Lóránd óbudai presbiter (jó barátom még a világháború előttről), a Margit körüti katonapolitikai osztályon volt bíró. Tudatták velem, hogy ha meggondolom magam és mégis lemondok a jelöltségről, akkor ezt neki jelentsem. Őt pedig azzal bízták meg, hogy igyekezzen engem jobb belátásra téríteni. Csak azzal nem számoltak, hogy Lóránd velem értett egyet az ügyben, szobájában többször őszintén elbeszélgettünk. (Őt később a Rajk-per során nyomorékká verték, szabadulása után nem sokkal öngyilkos lett).

Miután egyértelmű lett, hogy a pályázatomat nem vonom vissza, a hatalom a presbitereket kezdte szorongatni. Sokukat állásvesztéssel fenyegették. Többen jöttek kérni engem, hogy lépjek vissza, ne

⁴ Kemény Lajos budapesti esperes 1948. július 1-én kelt, az Óbudai Ev. Ek-nek címzett levelében bejelenti, hogy Mohr Henrik nyugdíjazását kérte. *Óbudai Ev. Ek. Lt. 408/1948*

Kemény Lajos 1948 szeptember 10-én kelt, az Óbudai Ev. Ek-nek címzett levelében megállapítja, hogy Mohr Henrik szeptember 15-től nyugdíjas, 16-án presbiteri ülést tartanak a lelkészválasztásról. *Óbudai Ev. Ek. Lt. 471/1948*

⁵ Az Óbudai Ev. Ek. Lt.-ának anyagából a folyamat jól rekonstruálható. A főbb események időpontjai:

1948. szeptember 12.: presbiteri ülés: döntés arról, hogy meghívással töltik be a lelkészi állást.

1948. szeptember 16.: presbiteri ülés.

1948. október 6.: presbiteri ülés: szavazás a meghívásról. Botta István 24, Komjáthy Lajos 23 szavazatot kapott, ezért az állást pályázattal kell betölteni.

1948. december 19.: rendkívüli közgyűlés: bejelentik, hogy Botta István és Komjáthy Lajos a pályázattól visszaléptek. Döntés, hogy csak Dezséry Lászlót hívják meg bemutatkozó szolgálatra.

1949. január 2.: rendkívüli jelölő közgyűlés: Dezséry László az egyetlen jelölt.

1949. január 9.: rendkívüli lelkészválasztó közgyűlés: Dezséry Lászlót közfelkiáltással lelkésszé választják.

1949. február 6.: Dezséry Lászlót beiktatják az óbudai lelkészi állásba.

Óbudai Ev. Ek. Lt. Jkv-ek

⁶ A jelölhető lelkészek névsorát Várady Lajos alesperes 1948. december 7-én kelt, az Óbudai Ev. Ek-nek címzett levelében állapította meg. *Óbudai Ev. Ek. Lt. 536/1948*

hozzam őket lehetetlen helyzetbe. Ezt a terhet már nem tudtam vállalni, viszont garanciát akartam Dezsérytől. 1948 decemberében a Gül Baba étteremben tárgyaltunk. Azt mondtam neki, hogy mondjon le a jelöltségről ő is, akkor én is lemondok. „Nem tehetem - válaszolta -, a kezükben vagyok.” „Ugorj ki!” „Kitöröm a nyakamat.” „Csak a lábad töröd el - mondtam neki -, aztán többé békén hagynak, a lábad viszont meggyógyul.” Ezután annyit tudtam csak kicsikarni belőle, hogy szavát adta, nem pályázik Ordass Lajos helyére.

Lemondtam a jelöltségről, Dezséryt megválasztották, illetve kihirdették, hogy egyetlen pályázóként megkapta a Budapest-óbudai lelkészi állást.

- *Dezséry László nem tartotta meg adott szavát, 1950-ben püspökké szentelték.*

- Igen, de szándéka, hogy jelölteti magát, már jóval korábban világossá vált. Hazugsága miatt 1949. november 18-án egy éves szabadságot kértem az óbudai gyülekezetektől.⁷ Benczúr László, kelenföldi vallásanár egyéves próbaidős kinevezést kapott az országos egyháznál, ő lett Dezséry helyett a megbízott egyetemi lelkész. A két időtartam szerencsésen egybeesett. Hívtak Kelenföldre, hogy a helyettesítő szolgálatot lássam el. Elvállaltam.

- *1950. március 3-án rendkívüli egyetemes közgyűlésen nagyarányú személyi változásokat vittek keresztül az államhatalom emberének, Reök Iván egyetemes felügyelőnek vezetésével. Ekkor választották meg a később Ordass püspök ügyében is ítéletet hozó különbírók tagjait is. A közgyűlésen történeteket többen az egyház törvényes élete elleni támadásnak tartották, ezért a döntések ellen beadvánnyal éltek.⁸ Ezt a petíciót 27-en, köztük Pista bácsi is aláírta. Kérem, beszéljen erről részletesebben!*

- Egy közgyűlési határozat megtámadásához a közgyűlési tagok meghatározott százalékának aláírására volt szükség. Nagy akcióba kezdtünk, hogy a kellő szám meglegyen. Káldyt is felhívtuk Pécsről, hogy írja alá a szöveget. Azt mondta: „Tudjátok, hogy én is reakciós vagyok, mint ti, de Túróczy engedélye nélkül semmit sem csinálok.” Végül egyetlen aláírás hiányzott csak. Leutaztam Győrbe, és Túróczy előszobájában, az ő hallgatóságos beleegyezésével vártam a lelkészeket, hogy valakit magunk mellé állítsak. Sietni kellett, mert a beadási határidő sürgetett. Az utolsó alkalmas vonattal jöttem Pestre. Az állomáson Keken András Deák téri lelkész taxival várt, rohantunk a Deák térre, ahonnan egy előre megválasztott delegáció vitte az iratot a püspöki hivatalba. A hivatali idő vége előtt néhány perccel érkeztek. Muncz Frigyes vette át a petíciót. Ezért Dezséry később megszdta: hogy lehet ilyet csinálni, hogy percekkel a határidő lejárta előtt átvesz egy petíciót.

Várady Lajostól később bizalmasan tudtam meg, hogy a petíciót azonnal elvitték Szimonidesz Lajosnak (1948-49-ben táborig lelkész, majd táborig püspök), aki továbbította Rákosi Mátyásnak. Ő döntött arról, hogy kit kell az aláírók közül felfüggeszteni, letartóztatni, stb. A nagy sietségben nem vették észre, hogy a papír hátoldalán is van két aláírás, az egyik az enyém volt. Így eshetett meg, hogy miután március 30-án letartóztatták Kendeh György kelenföldi lelkészt, aki szintén aláíró volt, helyettesítésével még aznap engem bíztak meg.⁹ Csak két hét múlva fordította meg valaki a papírt, ekkor „buktam le” én is, azonnal felmentettek a hivatal vezetésére szóló megbízás alól.¹⁰

Közben tovább szolgáltam Kelenföldön mint vallásanár. Az istentiszteletek megfigyelése tovább folyt. Az október 8-i igehirdetésemet Dezséry László postafordultával bekérte. Én különösebb zokszó nélkül teljesítettem kívánságát.¹¹

⁷ Az óbudai presbitérium 1949. december 1-i ülésén foglalkozott Botta István szabadságkérelmével, amit pozitívan bírálta el. *Óbudai Ev. Ek. Lt. Jkv-ek*

⁸ A petícióból részletek olvashatók: Ordass Lajos: *Önéletrajzi írásk (folytatás)*. Válogatta és sajtó alá rendezte Szépfalusi István Bern 1987.: 474. 7. sz. jegyzet. Itt Botta István neve nem szerepel az aláírók között, mert ő a papír hátoldalára tette kézjegyet így ő a véletlen folytán a köztudatból kimaradt.

⁹ Várady Lajos budapesti alesperes 1950. március 29-én (!) kelt levele Botta Istvánnak: „A Budapest-kelenföldi lelkészi hivatal vezetésével, Kendeh György lelkész helyettesítésével, Nagytiszteletűségedet bízom meg.” *EOL BPEEM Lt. 36/1950*

¹⁰ Várady Lajos budapesti alesperes 1950. április 15-én kelt levele Botta Istvánnak: „Tisztelettel értesítem, hogy az 1950. március 29-én kelt 36/1950 szám alatti megbízás alól felmentem.” *EOL BPEEM Lt. 51/1950*

¹¹ Dezséry László 1950. október 10-én kelt levele. Botta István 1950. október 11-én kelt válasza. *EOL BEEK Lt. 815/1950*

Az egy éves óbudai szabadságom ideje lejárt. Kelenföldön viszont marasztaltak. Elfogadtam a hívásukat, a közgyűlés 1950. október 29-én véglegesített a vallástanári állásban. Ezzel párhuzamosan óbudai állásomról lemondtam.

- *A pesti vallástanárok igazgatója H.Gaudy László volt. Milyen viszonyban álltak egymással?*

- Jellemző erre a békekölcsönjegyzéssel kapcsolatos érdekes esetem. H.Gaudy László felhívott telefonon, hogy felajánlott a nevében egy havi fizetésemnek megfelelő összeget. Követeltem tőle, hogy azonnal vonja vissza a megkérdezésem nélkül tett felajánlást. Kétségbe esett, hogy ezt nem lehet, ez mennyire kellemetlen. Azt mondtam, hogy ragaszkodom hozzá, hogy magam intézzem el a jegyzést. Addig erősködtem, míg kénytelen volt eleget tenni kívánságomnak. Ezután elmentem magam a hivatalba, ahol a jegyzést bonyolították. Megkérdeztem, hogy mi a legkisebb címlet, amit jegyezni lehet. „50 Ft” - volt a válasz. „Akkor kérek egy 50 Ft-os jegyet.” „Azt nem lehet, mindenki egyhavi fizetését jegyzi.” „Adja írásba, hogy nem ad 50 Ft-os békekölcsönt!” Erre nem voltak hajlandók, így jegyeztem a lehető legkisebb egységet. Ezzel valószínűleg összefügg a hitoktatói állásom megszüntetése. A gyülekezeti állás mellett ugyanis budapesti vallástanár is voltam. Az állami gőzhenger ezt a funkciót is letarolta. „Az önálló hitoktatók munkaviszonyának rendezése” tárgyban kapott levélben értesítettek, hogy állásomat felmondják.¹²

- *Pista bácsi 1949-től különböző minőségekben ugyan, de folyamatosan Kelenföldön szolgált. Erre az időszakra nagyon rányomhatta a bélyegét Kendeh György internálása, majd 1951-ben családi kitelepítése. Mit sikerült tenni helyzetük javítása érdekében?*

- Kendeh Györgyék kitelepítése után a gyülekezet sokáig igyekezett segíteni rajtuk. Ameddig lehetett, csomagokat postáztunk, de később megtiltották az élelmiszernek Budapestről vidékre küldését. A gyülekezetből többen látogattuk őket rendszeresen. Sajnos, 1953-ra annyira leromlott anyagi helyzetünk, hogy meg kellett szüntetnünk a segítyezést.

A kitelepítettek segítése, látogatása azzal a veszéllyel járt, hogy az embert magát családotól azonos sorsra ítélik. Ennek ellenére többször látogattam Kendeh Györgyét Kamuton, és persze más kitelepített gyülekezeti tagokat is.¹³ Egyszer halaszthatatlanná vált a kis Mária mandulaműtete. Elzártáguk miatt ezt még a nagy tél beállta előtt meg kellett csinálni. Gyurka megkért, hogy segítsek elintézni a műtétet. Kincses Gusztáv vitte be őt Békéscsabára, oda mentem érte. A Bethesda kórházban vártak minket, két műtét közben az ölemben operálták meg. Néhány napig a nagymamájánál volt, majd megint én vittem vissza. Lefelé a vonaton Várady Lajossal találkoztam. Nem tagadtam semmit, megmondtam neki, ha bajom lesz az ügyből, őt terheli a felelősség. Persze kitudódott az eset, beidéztek egy fegyelmi bizottság elé. Felelősségre vontak, megkérdezték: tudom-e mivel jár a tettem? Igen, tudom, de hadd kérdezzem meg, hogy tud-e más is az esetről? Nem - felelték. Ha kitudódik - mondtam erre -, akkor nem lelkészek ülnek itt. Erre elküldtek, nem adtak át a világi hatóságoknak.¹⁴ Később tisztázódott, hogy nem Várady volt a besúgóm, hanem az egyik barátja, akinek egyszer megemlíttette találkozásunkat.

A kelenföldi gyülekezetből - mivel alapvetően értelmiségi tagokból áll - sokakat kitelepítettek. Ha valamelyik vidékről felkerült új elvtársnak nem tudtak a hatalmasok lakást biztosítani, akkor kinézték neki egy szép lakást, amiből a lakókat kitelepítették. Intézményesített lopás volt ez az ÁVH vezényletével. Mindig meghatározták, hogy mekkora súlyú csomagot vihetnek magukkal. Így bútorok, edények, képek, minden szabad préda maradt a rablásra. Sokszor szerveztünk ezért értékmentő akciókat a gyülekezeti ifjúság tagjaival. Az ilyen lakásokban még a rajszöveget is kihúztuk a falból, az ÁVH-sok legnagyobb bosszúságára. A bútorokat leggyakrabban a templom és a parókia pincéjében, padlásán helyeztük biztonságba. Az idők múlásával sorra kaptam a kitelepítettek leveleit, hogy most ezt, most azt adjam el, az árát meg küldjem el, mert nincs miből élniük.¹⁵

¹² Budapest Városi Tanács Végrehajtási Bizottsága X. Oktatási Osztályának 1951. november 6-án kelt 1105-480/1951 számú levele. *Botta I. magángyűjteményéből*

¹³ Szabó Kálmán lelkész dátum nélküli levele Botta Istvánnak: Közli a Dévaványára és Füzesgyarmatra kitelepítettek névsorát, majd ezt írja: „Legelőször is arra kérnek, hogy látogasd meg őket... Olyan szeretettel beszélnek Pista »bácsi«-ról, hogy tovább nem halaszthatja látogatását.” *Botta I. magángyűjteményéből*

¹⁴ Ordass *i.m.*: 484. 14. sz. jegyzet

¹⁵ Botta István 1950-56 közötti magángyűjteményében található levelek a legkülönbözőbb kéréseket tartalmazzák: pénz, élelmiszer, könyv, cipő, ruhanemű, tüzelő, gyógyszer iránti kérések, otthon maradt

Kendeh Györggyel szoros levelezési kapcsolatban álltunk. A posta biztonságában nem lehetett bízni, így sokszor kellett rejtjelekhez, névfelferdítésekhez folyamodni.¹⁶ Persze mások sem merték sokszor egy-egy segélycsomagra ráírni a nevüket.

- Közben 1952-ben Muncz Frigyes lett a megbízott kelenföldi vezetőlelkész.¹⁷ Hogyan illeszkedett be ő a korábbi lelkészek (Ordass Lajos, Kendeh György) sorába?

- 1953. január 16-án a gyülekezet pénzügyi bizottsága ülésezett. Muncz Frigyes előterjesztette azt a javaslatát, hogy az egyházközség alkalmazottai utólag kapják meg az elmaradt, korábban szokásos karácsonyi segélyt. Belohorszky Lajos felügyelő kijelentette, hogy nem merne a gyülekezet szemébe nézni, ha éppen most kerülne erre sor, amikor szűkös anyagi helyzetünkre hivatkozva Kendeh György családjától meg kellett vonni az anyagi támogatást. Átadta Kendéhné egy levelét Muncznak, aki azt gúnyos fintorral olvasás nélkül bedobta íróasztala fiókjába.

Böhm Dezső presbiter kezében futottak össze a kitelepítettek segélyezésének ügyei. Ezzel nemcsak áldozatos munkát vállalt, hanem az én vállamról is levéve sok felelősséget, veszélynek is kitette magát. Muncz kijelentette, hogy „ilyen emberrel többé nem hajlandó együttműködni.” Presbiteri ülésen Böhm Dezső, megindokolva, hogy nem Muncz, hanem a gyülekezet bizalmából viseli tisztségét, vizsgálatot kért maga ellen.

1953. január 28-án Muncz közölte velem, hogy feljelentett a püspöki hivatalban. Bizalmasan az iroda egyik alkalmazottjától megtudtam, hogy a Cantate-mozgalom, az ifjúsági munka és a kitelepítettek kérdése szerepelt a vádak között.¹⁸ Mindez azután történt, hogy dr. Schulek Tibor rovancsolta a Cantate-elszámolást és rendben találta azt. Még ezen az estén felkerestem Ordass püspök urat és tájékoztattam.

Február elején Muncz letiltotta a fizetésemet, csak némi előleget folyósított a megélhetésünkre. Később segélyként akarta kiutalni, de úgy meg nem voltam hajlandó felvenni.

Február 15-én én tartottam az esti istentiszteletet. Utána mentem be a hivatalba, hogy Lutherkabátomat letegyem. Ott találtam Várady Lajos esperest, Schreiner Pál egyházmegyei számvevőszéki elnököt, Muncz Frigyes és Villányi Albertné gyülekezeti irodai alkalmazottat. Követelték, hogy az összes számadásomat adjam át. Az irodai szekrényemhez nem volt másnak kulcsa. Ott tartottam az iratterjesztési anyagokat és azok könyvelését. Muncz meg volt arról győződve, hogy ebben a szekrényben rejtegetek olyan iratokat is, amik a kitelepítettek titkos segélyezésével összefüggenek. Este 11-ig tartott a kutatás, miközben válogatott, alaptalan vádaskodás özönlött felém. Az iratokat lefoglalták és elvitték.

Hogy milyen trükkökkel dolgoztak az államhatalom emberei, ezt jól jellemzi a következő eset. Muncz hosszasan tájékoztattott arról, hogy kíméletlen hajsza folyik ellene. A fő vád az, hogy lepaktált velem, én segítettem a kelenföldi lelkészi álláshoz, ennek fejében ő védelmet biztosít a számomra, de ha változik a rendszer, én nyújtok majd segítséget neki. Azt is felrótták neki, hogy állítólag csomagot küldött Kendéhéknek ugyanebből a célból.¹⁹ Mindezt úgy adta tudtomra, mintha én lennék a püspök

holmik (bútorok, könyvtár) eladására vonatkozó meghatalmazás, gyógyuláshoz való hozzásegítés, lelki gyötrelmek megosztása...

¹⁶ Kendeh György 1951. november 16-án, Kamuton kelt levele Botta Istvánnak: „Márvánnyal is leülhetett?” értsd: Beszélhetett Ordass Lajossal? Hiszen az állásából felfüggesztett püspök Budapesten a Márvány utcában lakott.

Kendeh György egy másik levele: „Befutott egy csomag, amely talány... A feladó Király Dávid, Zsoltár u. 84. VI. Budapest” Mindkét levél *Botta I. magángyűjteményéből*

¹⁷ Muncz Frigyes 1952. április 20-án választották meg kelenföldi lelkésznek. *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. Közgyűlési jkv-ek 1945-56.: 7.*

¹⁸ Muncz Frigyes az 1953. január 24-én kelt levélben hosszán számol be arról, hogy a Botta István által vezetett iratterjesztésben, és annak adminisztrálásában milyen szabálytalanságokat fedezett fel. Majd leírja, hogy a gyülekezet pénzügyi bizottsága elhatározta, hogy „a segélyezés kizárólag az egyházközség pénztárán keresztül folyhat. Botta István ennek ellenére személyesen vett fel a volt lelkész (ti. Kendeh György - a szerk.) családja részére egyháztágtól segélyt s azt a pénztár megkerülésével juttatta el az illetékesekhez. Szükségesnek tartom, hogy megvizsgáltsék Botta István viszonya a kitelepítettekhez általában, ezen a fentebb közölt eseten kívül is.” *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. 37/1953*

¹⁹ Muncz Frigyes 1953. március 2-án fegyelmi eljárást kért saját maga ellen esperesétől. Indoka az, hogy - mivel felmentették a Hungarian Church Press és az Evangélikus Élet munkatársi viszonya alól - különböző

besúgója. Ez megdöbbenett, de óvatosságra intettem. Így kezdett egyszer egy beszélgetést: „Tegnap jól eláztattál Dezséry előtt.” A püspököt hónapokkal azelőtt láttam utoljára. Elmondtam neki, hogy nem is voltam a hivatalában. Vigyázzon, mert be akarják ugratni. Eszembe jutott, hogy úgy szoktak vallomásokat kicsikarni emberektől, hogy hivatkoznak a tettestárs nem létező nyilatkozataira. Javasoltam, hogy nézze meg azt a naplót, amibe a püspöki hivatal látogatóit jegyzik be. Az volt az érzésem, hogy nem nagyon hisz szavamnak, de elgondolkodott rajta.

Történtek azért csodák is. Ekkortájt volt, hogy elmentem abba a papírboltba, ahová rendszeresen jártam, papírt akartam venni. Elutasítottak, mondván, hogy nincs áru. Délután a boltos felkeresett és megfelelő mennyiség papírt hozott a lakásunkra hivatalos áron.

1953. március 13-án az egybenytított irodaszobában azt hallottam, hogy Muncz Frigyes Villányinének levelet diktál. Címzett az ÁVH, Budapest, Andrásy út 60. Vizsgálatot kért maga ellen, mert az a vád érte, hogy lepaktált velem. Rágalmazásért feljelentette Dezséry Lászlót, Várady Lajos esperest és engem. Kérte, hogy vizsgálják felül a kitelepítettekkel való kapcsolatomat. Megdöbbenésemben ezeket jegyeztem meg. Később, hozzájutva a gyülekezet levéltárához, a feljelentő levelet nem találtam.²⁰

Az írást betette egy borítékba, engem behívott és felszólított arra, hogy a lelkészi hivatal kulcsait adjam át, minden reggel pontosan 9-kor legyenek a hivatalban, nélküle ott nem tartózkodhatom. Kulcsaimat átadtam, bár első gondolatom az volt, hogy tisztségemet nem tőle kaptam, nem is korlátozhatja a híványban megszabott jogaimat. De úgy láttam helyesnek, hogy azt a passzív rezisztenciát válasszam, amit az Írás és Luther is hirdetnek. (Ennek a lépésnek volt egy, számára kellemetlen következménye. Minden nap pontosan 9-re lementem, 10 percet vártam, és ha ő nem jött, én hazamentem, s aznap többé nem jelentkeztem. Amikor ezért később egyszer felelősségre vont, kijelentettem, hogy továbbra is ezt teszem, sőt ezentúl csak 5 percet várok. A kulcsaimat csak augusztus végén kaptam tőle vissza, bocsánatkérés mellett.) Ezután személyesen vitte be a levelet az ÁVH-ra.

Ebéd után háztartási alkalmazottunk, Pálik Anna néni, Thurnay Béla és még néhány ifjúsági tag táskákban mentették ki személyes irataimat a lakásból. A külföldi gyógyszer-segélyezési ügyek iratait kofferban kötélen lelógattuk a kémény mellett a padlás és a tető közti részbe. Valakit elküldtem Ordass Lajoshoz, hogy számoljon be az eseményekről. Míg három gyermekünk aludt, feleségemmel egész éjjel az ablak mellett ültünk, várva a házkutatást és elvitelünket. Ez nem következett be.

Másnap elmentem Dezséryhez és beszámoltam neki a feljelentésről. Elsápadt, kijelentette, hogy Muncz akciója nem ellenem, hanem ellene irányul. Felelőssé tettem családomért, ha engem valami baj érne. Ezen a napon és a következőn is irataimat rendezgettem, sokat megsemmisítettem, amiket ma is hiányolok.

- *Hogyan reagált a gyülekezet a lelkészek közötti jelentős véleménykülönbségre?*

- A gyülekezet tagjai is adták kisebb-nagyobb jelét annak, hogy nem azonosulnak Muncz elveivel. Egy júniusi napon Seibriger Emil bejött a hivatalba és felelősségre vont vasárnapi prédikációjáért, s főként az első két mondatáért: „A tegnapot a mától a sötétség választja el. Gyülekezetünk múltja és jelene között is ott van a sötétség.”

Egyszer a hivatalban egy ismeretlen idős asszony Muncz előtt arra kért, hogy elhunyt hozzátartozóját én temessem el, mert én vagyok Kendeh György utóda és én nem politizálok a szószéken, mint a többiek. Muncz a temetést nem engedélyezte. Talán ezzel az esettel is összefügg az, hogy ettől kezdve csak az istentiszteletek időpontjait írtuk ki, azt nem, hogy ki végzi a szolgálatot.

rágalmak terjedtek el róla: „...4. Azt állítják, hogy Botta István lelkéssel megválasztásom előtt olyan értelmű egyezményt kötöttem, hogy támogatását megnyerjem, amely részére »bizonyos politikai védelmet« jelent. 5. Azt állítják, hogy leváltásom oka az volt, hogy Botta Istvánnal karöltve akciót indítottam az egyházköziségben a kitelepített egyháztagok támogatására.” *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. 83/1953*

²⁰ Az említett feljelentés sem a kelenföldi gyülekezet iratai között, sem az EOL-ban nem található. Muncz Frigyes telefonon közölte, hogy ő saját maga ellen kért vizsgálatot és az egész ügy egyébként is kis jelentőségű volt.

Muncznak az volt ugyanis a véleménye, hogy a gyülekezetben elterjedt az emberbálványozás, és aszerint üres, vagy teli a templom, hogy ki prédikál.²¹

Muncz feljelentése nyomán 1953. október 6-án volt a becsületszéki tárgyalás. (Jelen volt Dezséry László, Vető Lajos, Várady Lajos, Böhm Dezső, Danhauser László, Szeberényi Tamás, Rédey Pál, Virágh Gyula, Ferdinánd István, Muncz Frigyes és én. Kimentette magát H.Gaudy László, Gyöngyösi Vilmos és Gádor András.) Muncz Frigyeset önkritikára és bocsánatkérésre kötelezték, ami keservebb volt számomra egy elítélésnél, mert tudtam, hogy a megaláztatott örök ellenséggé tették. Vető bejelentette, hogy a gyülekezeti munkamegosztás és a kettőnk közti viszony tisztázására külön-külön hívni fog minket.²² Ezzel az ügy lezárult.

Nem sokkal ezután a kelenföldi gyülekezet másodlelkésszé választott.

- *A forradalom éve az egyházban is jelentős változásokat hozott. Önre is komoly feladatot bízta.*

- 1956-ban ősz elején több lelkész-konferencia is volt Fóton, ahol már nagyon merész hangon szólaltak fel sokan, kritizálva az egyház vezetését. Senki nem számított előre erre. Megjelent az első őszinte szó, aztán zúdult a többi, mint az árvíz. Dezséry - egyébként sok önkritikai elemet tartalmazó - bevezető beszédére én is reagáltam. Elmondtam, hogy bár sok kérdésben egyet lehet vele érteni, de a személyi ellentétek túl nagyok már. Az egyház megmarad a börtönben és az internálótáborban is, ha a keskeny úttal ez jár, ezt kell vállalni.²³

November 3-án rendkívül fontos gyűlés volt a Puskin utcai püspöki hivatalban. Mivel akkor a távközlés hiányossága nem tette lehetővé, hogy bármely hivatalos egyházi testület tagjait értesítsék, ezért Ordass Lajos azokat hívta, akik egyáltalán elérhetőek voltak.²⁴ Ezen a megbeszélésen felkértem arra, hogy ideiglenesen vállaljam el a Sajtóosztály előadói tisztét.²⁵ A feladatok az egyházi szabályrendeletekben részletesen le voltak fektetve, de tennivaló rengeteg volt.²⁶ Később ezt az ideiglenes megbízást a Sajtótanács elnökségétől írásban is megkaptam.²⁷ Tiszteletdíjat is megállapítottak számomra, amit soha nem vettem fel.

1957 végén a visszarendeződés és az Ordass Lajos elleni hadjárat egyik állomása volt, hogy ez alól a megbízatás alól Vetőék felmentettek.²⁸

- *Dezséry László abban a „megtiszteltetésben” részesítette, hogy név szerint említette a 1958. június 24-i beszédében.*²⁹

²¹ „Seibriger Emil, Böhm Dezső és Belohorszky Lajos felszólalásaikban nehezményezik, hogy a hirdetőtáblákon kifüggesztett istentiszteleti rendben nincs feltüntetve az igehirdető neve s egyben sajnálatukat fejezik ki afölött, hogy ebbeli, több ízben hangoztatott kérelmüket a gy. lelkész nem teljesítette. A gy. lelkész válaszában kifejti, hogy a névközléssel nem ért egyet. Neki a gyülekezetet arra kell nevelnie, hogy az igehirdetéseket ne az embert, hanem Krisztus üzenetét keresse. A közgyűlésen ebben a kérdésben határozathozatalra nem kerül sor.” *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. Közgyűlési jkv-ek 1945-56.: 13.*

Az Evangélikus Élet a Budapesti istentiszteleti rend c. rovatban a kelenföldi igehirdetők neveit ebben az időben is folyamatosan közölte.

²² Az említett tárgyalásnak az EOL-ban nincs nyoma.

²³ Ordass *i.m.*: 544-547. 42. sz. jegyzet

²⁴ Ordass *i.m.*: 579-586.

²⁵ Ordass *i.m.*: 583.

²⁶ *Interjú Botta István főszerkesztővel* (Kérdező: ifj. Fabiny Tibor) KerIg 1991/10.: 33.

²⁷ Dr.Mády Zoltán felügyelő és D.Ordass Lajos püspök mint a Sajtótanács elnökeinek 1957. július 24-én kelt levele. *EOL DEEK Lt. 621/1957*

²⁸ Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő és D.Dr.Vető Lajos püspök 1957. december 23-án kelt levele. *EOL EE iratok 915/1957*

Ezt a döntést a Sajtótanács 1958. január 3-i ülése megerősítette. Juhász Gézának, a Sajtótanács jegyzőjének dátum nélküli levele. *EOL EE iratok 90/1958*

²⁹ „Botta Istvánt nyilván azért tették a Sajtóosztály élére purifikátornak, mert kétszer volt fegyelmije éppen iratterjesztési sikkasztásokért, egyszer Óbudán, egyszer Kelenföldön, s mindkét ügye lezáratlan maradt. Az is köztudomású, hogy Botta István volt az ellenforradalom szóvivője, Ordass püspök nevében tett nagyhangú nyilatkozatokat. Szerepe az egyház hangulatának állandó nyugtalanítására szolgált.” *EOL DEEK Lt. 95. Déli ker. tanácsülési jkv-ek*

Dezséry László beszédének ez a része pontosan jelent meg a sajtóban. *D.Dezséry László püspök beszéde a Déli Egyházkerület Tanácsának ülésén* EvÉl 1558. (helyesen 1958.) július 6.

- A lehető leggyalázatosabb hazugságokat mondta rólam. Iratterjesztési sikkasztással vádolt, és azt mondta, hogy ezek az állítólagos ügyeim lezáratlanok maradtak. A kelenföldi presbitérium kérésemre foglalkozott a nyomtatásban is megjelent beszéd rám vonatkozó részével. Végül engem teljesen tisztázó határozatot hoztak.³⁰

Elterjedt akkoriban egy kifejezés: „Ordass-klikk”. Ezt a leghatározottabban visszautasítom. Magatartásunkat elsősorban a Jézus Krisztushoz való viszony határozta meg, ezáltal és Benne lettünk egyg, vállaltuk a testvéri szeretet és összetartozás következményeit.

Közben püspökválasztás volt a Déli Egyházkerületben. Káldy Zoltánt 1958. november 4-én iktatták be hivatalába. Pontosan az orosz csapatok bevonulásának második évfordulóján. Elkerülhetetlen volt számomra a gondolat, hogy azonos napon kezdődött a nemzeti és az egyházi terror, elnyomással, áldozatokkal, vérrel.

- *Pista bácsi elhelyezése sem váratott már sokáig magára. Hogyan intézték el Vetők ezt a gyülekezeti autonómiát és személyiségi jogokat egyaránt sárba tipró ügyet?*

- 1958. december 31-én délelőtt dr. Vető Lajos püspök telefonon felhívott és közölte, hogy az éjjel 1/2 12 órai istentiszteletet még megtarthatom, de pontosan éjfélkor kelenföldi állásom megszűnik. Ha egy perccel is túllépek az éjfélt, letartóztatnak. Azonnal felkerestem a püspököt, aki átadott egy, a kelenföldi szolgálatomat törvénytelenül megszüntető, december 30-án keltezett levelet, amelyet először nem akartam tudomásul venni.³¹ Tájékoztattam, hogy a döntést nem ő és nem is egyházi hatóság hozta, megmásítására sem hatalma, sem módja nincs. Válaszomban elmondtam, hogy amennyiben egyetlen feltételemet elfogadja, ellenvetés és zavarkeltés nélkül távozem. Azt kértem, hogy az igazságtalanul meghurcolt és sokat szenvedett Kendeh György kelenföldi lelkészi állásában maradjon meg. A püspök ezt megígérte. Az éjjeli istentiszteletet megtartottam, s a hívek meg sem tudták, hogy Kelenföldön ez volt utolsó szolgálatom.

Még aznap Kendeh György lelkész és dr. Borostyánkőy László felügyelő elé terjesztettem az ügyet és kértem szabadságolásomat. Ők ezt ugyancsak azon a napon, feltételezve a presbitérium jóváhagyását, engedélyezték.³² Ezzel budapesti szolgálatom megszűnt.

Kendeh Györgyöt 1961-ben, Vető püspök ígérete ellenére, állásából ugyancsak elmozdították. Nem vádolólok őt hazugsággal, annak ellenére, hogy soha az igazság melletti gerinces magatartást részéről nem tapasztaltam, sem az egyház ügyének kockázattal, keresztviseléssel járó védelmét sem, csak azzal, hogy nem ismerte fel a tényt: a püspökök az egyház ügyében nem döntenek, csupán kívülről jött utasításokat hajtanak végre.

Vető először a Győr-Sopron megyei Tárnokréti gyülekezetét jelölte ki számomra.³³ Január 1-ével nyugdíjba ment az ottani lelkész. Vető ezzel kapcsolatban is letartóztatással fenyegetőzött. Tárnokréti határsáv volt, családom látogatására csak különleges engedéllyel utazhattam volna haza, tetemes költséggel az alacsony fizetés mellett. Nem fogadtam el. Döntésemben az is motivált, hogy Magassy Sándor, akkori soproni segédlelkész levélben keresett meg, hogy szeretnének ebbe a gyülekezetbe kerülni, régóta ismerik, szeretik őt ott. Újra megkaptam a fenyegetést: várjam letartóztatásomat. Megígértem, hogy kelenföldi lakásomon tartózkodom, azt el nem hagyom, bármikor jönnek, megtalálnak. 21 napig vártam, s ezalatt megírtam „Huszár Gál Magyaróváron” című készülő könyvem

³⁰ A kelenföldi presbitérium egyhangú határozata: „Botta István másodlelkész egyházközségünk elnökségéhez beadvánnyal fordult és ehhez okiratokat csatolt. Ezekből megállapítottuk, hogy a fenti nyilatkozatban (ti. Dezséry beszédében - a szerk.) sajnálatos tévedés történetelt, mert Botta István ellen Óbudán fegyelmi eljárás nem volt, Kelenföldi másodlelkészisége alatt pedig történt ugyan ellene bejelentés, de az ennek folytán lefolytatott egyházmegyei vizsgálat tisztázta, hogy Botta István ellen sem vádemelésre, sem fegyelmi vizsgálat indítására alap nincsen.” *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. Presbitériumi jkv-ek: 67.*

³¹ D.Dr.Vető Lajos püspök 1958. december 30-án kelt levele. *EOL ÉEEK Lt. 961/II/1958*

³² Dr.Borostyánkőy László egyházközségi felügyelő és Kendeh György gyülekezeti lelkész 1958. december 31-én kelt levele. *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. 183/3/1958*

Kendeh György lelkész jelentése a kelenföldi presbitérium ülésén: „Az egyházkerület püspöke az 1956. évi egyházi eseményekkel kapcsolatosan, a személye körül támadt nehézségek kikapcsolása érdekében tartja kívánatosnak Botta vidéken való elhelyezését.” *Kelenföldi Ev. Ek. Lt. Presbitériumi jkv-ek: 69.*

³³ D.Dr.Vető Lajos püspök 1958. december 30-án kelt levele. *EOL ÉEEK Lt. 961/II/1958*

első részét. Nem tartóztattak le, de hosszú tárgyalások után Tordasra küldtek helyettesítésre,³⁴ azzal az ígérettel, hogy két hét múlva véglegesítenek. Tordas Budapesthez való közelségét az ÁEH kifogásolta, ezért Vető kéthetenként behívott, hogy mondjak le az ottani adminisztrátorságról. Mivel Tordason befogadtak és megszerettek, s az egyébként is válságban levő gyülekezetet nem akartam még nagyobb próbának kitenni azzal, hogy az adminisztrátorságról lemondok, ezért a püspököt a lelkési tisztben való megmaradásom, vagy távozásom alternatívája elé állítottam.

Végül nagy sokára beiktattak Tordason és itt szolgáltam 1986-ig, amikor nyugdíjba mentem.

- *Miért jelentette a tordasi állás elfoglalása a családjától való elszakadását is?*

- Tordasra kerültem, ahol Vető fél fizetést állapított meg a számomra. Ezt idővel a gyülekezet korigálta. Feleségemnek viszont elég jó állása volt a Nemzeti Bankban, nem hagyhatta azt ott. Így a családnak kettészakadt. Minden vasárnap délután feljöttem Pestre és legkésőbb kedden reggel utaztam vissza. Így ment ez 28 éven át.

Családom a kelenföldi parókián maradt. Vetőék erre is ígéretet tettek, hogy addig maradhatnak ott, ameddig akarjuk. A 70-es években a gyülekezet Missura Tibor személyében új másodlelkészt választott. Az volt az első koncepció, hogy ők a templom közelében élő édesanyjáéknál fognak lakni. Így is indult, de a helyzetük nem volt megfelelő, és a gyülekezet is joggal szerette volna, hogy lelkésze a parókián lakjon. Egyre erősebb volt a nyomás, hogy hagyjuk el a lakást. Más lehetőségünk nem volt, az egyháznak kellett megoldást találnia. Aláírtattak velünk egy nyilatkozatot, hogy egyszobás lakást hagyunk el, mert csak így lehetett minket egy József körüli szoba-konyhába átköltöztetni. Itt lakott a feleségem a három gyerekkel. Nappalra az ágyakat össze kellett csukni, hogy egyáltalán lépni tudjunk. Csak apósoméék halála után költözhattünk az ő házukba, tisztességes körülmények közé.

- *A hatalmasok megelégedtek ennyivel, vagy tovább próbálkoztak sorsuk nehezítésével?*

- Már Tordason voltam, amikor egyszer összetalálkoztam Vető Lajossal. Nyíltan a szemembe mondta, hogy lépéseket tett annak érdekében, hogy feleségemet elbocsássák a munkahelyéről. Ezt nem sikerült elintéznie, mert a főnökei nélkülözhetetlen munkaerőnek tartották.

Tordason nagy szórványterületem volt, és később, amikor Gyúron nyugdíjba ment a lelkész, oda is én jártam át. Ekkor kényszerültem arra, hogy autót vegyek, pedig még jogosítványom sem volt. Kezdetben, mert nem akartam a megszokott istentiszteleti időpontokon változtatni, minden vasárnap jöttem értem autóval, majd hazahoztak. A gyülekezeteket türelemre kértem, egy-két fennakadás így is volt. Nem tehettem mást, beiratkoztam Budapesten egy tanfolyamra, és rengeteg éjszakázás és anyagi áldozat árán megszereztem a jogosítványt. Járművet kénytelen voltam magam venni, hiába volt püspöki ígéretem szolgálati autóra, nem kaptam. Egyházunkban akkor külföldi testvérek szeretetből nyújtott áldozatából az is kapott szolgálati autót, akinek az emeleten volt a lakása, a földszinten a hivatala, de a sok száz kilométerben szolgáló lelkész nem. A lelkész döntés előtt áll: az egyház érdekében családja rovására autót vesz, vagy hagyja a gyülekezeteket tönkremenni.

Gyúró hozzámkerülése után Ottlyk Ernő püspöki látogatásra jelentkezett be. Arra kért, hogy ő tarthassa meg az összes vasárnapi szolgálatot. Be akarta nekem bizonyítani, hogy nem nagy a körzetem és elvégezhető egyedül is a munka. Igen ám, de akkor nekem még nem volt autóm, ő pedig mindenhova azzal járt. Ilyen kioktatásra nem volt szükségem. Úgy készítettem elő a vasárnapot, hogy mindenhol kihirdettem, csak Tordason lesz megtartva az istentisztelet. Megérkezett a püspök, megkérdezte, hogy mit kell csinálnia. Mikor megtudta, hogy mi a helyzet, nagyon hálás volt, hogy a bőséges ebéd után békén elmehet haza. Természetesen a szolgálati autó ügyében nem tett semmit.

- *Pista bácsi tudományos munkássága sokak számára talán ismert, mégis arra kérem, mondjon erről is néhány mondatot!*

- A teológia mint tudomány mindig is vonzott, elsősorban az egyház történetével foglalkozom. Minden lelkésznek szüksége van arra, hogy valamelyik szakterületen elmélyedjen, mert ezáltal eleven maradhat, szüntelenül megújulhat gyakorlati munkája. Ugyanakkor publikációi segítségével egész egyházának hasznára lesz.

Elsősorban a magyar reformáció alakjainak életét, munkásságát kutattam. Dévai Mátyásról, Huszár Gálról és Méliusz Péterről monográfiám is jelent meg. Kezdetben teljesen önállóan dolgoztam, minden szabadidőmet, vakációmát itthoni és külföldi levéltárakban való kutatással

³⁴ Dr. Vető Lajos püspök 1959. január 23-án kelt levele. *EOL ÉEEK Lt. 56-I/1959*

töltöttem. Az anyag az íróasztalom fiókjában gyűlt. 1970-ben lettem a MTA Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Kutató Csoportjának tagja, ahova Klaniczay Tibor hívott meg.

- *Pista bácsi szerepel a rehabilitáltak névsorán, ugyanakkor máig az egyik legkisebb nyugdíjat kapja a lelkészek közül. Hogyan éli meg ezt a „felemeltetést”?*

- 1988-ban volt egy úgynevezett rehabilitáció, aminek kapcsán az én nevem is felmerült.³⁵ Sokáig terveztem, hogy írok az egyház vezetőségének egy levelet, amiben megindokolom, hogy miért nem fogadom el azt. Ügyeinket nem vizsgálták ki, sem minket, sem más, még élő tanúkat nem hallgattak meg. Az Értelmező szótár szerint a rehabilitáció a következőt jelenti: valaki becsületének, jó hírének helyreállítása, illetve a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól való mentesítés, a korábbi jogokba való visszahelyezés. Szembe találok magam olyan kérdésekkel, hogy miért kellett becsületesem helyreállítani, amikor azt tudtommal el sem veszítettem, s mi volt az a büntetett előélet, amelynek hátrányai alól mentesíteni kellett engem. Ezek miatt a „rehabilitációm”-ról szóló híradást éppenséggel nem elégtételnek, hanem megbélyegzésnek érzem. A másik nagy gondom ezzel az üggyel, hogy ki fogja a gyülekezetek sebeit begyógyítani. Nem csupán egyes személyek ellen követtek el törvényteleniséget, hanem számtalan gyülekezetet - pl. Kelenföld, Budahegyvidék, Óbuda, Fót, stb. - romboltak. Nem elégtételre, hanem a sebek begyógyítására van szükség. Ezt pedig csak Krisztus szeretetében érhetjük el.

(1993. november)

A kérdező: *ifj. Zászkaliczky Pál*

In: *Nem voltam egyedül. I. kötet
Beszélgetések az evangélikus közelmúltról*
Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest, 1995.

³⁵ „Bizalommal kérünk: fogadd el megbocsátó szívvel az Országos Presbitérium és egyházunk mai vezetősége által nyilvánosan megvallott és kifejezett, teljes erkölcsi elégtételt olyan vétkekért, amelyeket ugyan nem mi követtünk el, de amelyekért mai egyházunk nevében megbocsátásodat kérjük, a Miatyánk kérése szerint.” Dr. Harmati Béla püspök, Dr. Nagy Gyula püspök-elnök, Dr. Frenkl Róbert kerületi felügyelő és Farkasházi Ferenc országos felügyelő-helyettes 1988. december 16-án kelt levele. *EOL EE iratok 47/Orsz./1988 173/1988*

A rehabilitációról az egyházi sajtóban közlemény jelent meg. *Püspök-elnöki jelentés a rehabilitációról*. EvÉl 1989. január 29.